

הקשר בין ההגדרה עצמית של בני נוער מהמיעוט הערבי במדינת ישראל ובין הערכתם העצמית הקולקטיבית

מוסא חוג'יראת

חוקר עצמאי

תקציר

המחקר הזה הוא אחד מהמחקרים שנערכים מדי פעם על אוכלוסית בני המיעוט הערבי במדינת ישראל. מטרתו לבדוק את ההגדרה העצמית של בני נוער מהמיעוט הערבי, מידת חשיבותה

עבורם ומידת התאמתה להם, לזהות את ההגדרות השכיחות והמשמעותיות עבורם ולבדוק אפשרות קיום קשר בין הגדרות אלה לבין הערכה עצמית של הנבדקים. אוכלוסיית המחקר שנחקרה הם תלמידי תיכון בני המיעוט הערבי בישראל, והמדגם כלל 1470 תלמידים, שהם מתבגרים בגילאי 14-17 שנים.

השערת המחקר היתה שבני נוער מהמיעוט יבחרו בהגדרות שונות שיהיו משמעותיות עבורם, כשהגישו את מידת חשיבותן עבורם והתאמתן להם. ובין ההגדרות הללו לבין ההערכה העצמית ימצא קשר.

כלי המחקר היה שאלון מקורי שבדק את ההגדרות העצמיות של הנבדקים ומידת חשיבותן עבורם ומידת התאמתן להם. השאלון חובר לצורך המחקר, הופץ למדגם קטן במחקר חלוץ ומהימנותו עמדה ע 0.74. בנוסף לשאלון הערכה עצמית קולקטיבית של קרוקיר ולוהטנן, שעבר תרגום מאנגלית לערבית ושוב מערבית לאנגלית על ידי שני חוקרים בלתי תלויים. אי התיישבויות סוכמו אחרי דיון. מהימנותו הפנימית נעה בין 0.7-0.8.

ממצאי המחקר אוששו את השערותיו כי ההגדרה העצמית המשמעותית עבור הנבדקים קשורה להערכתם העצמית. אבל גם במקרים מסוימים נבדקים השתייכו לקבוצת הגדרה עצמית שכיחה מסוימת אבל קבלו הערכתם העצמית מקבוצת הזדהות אחרת. כלומר הקשר בין שני המשתנים אכן קיים אבל מושפע גם מגורמים אחרים.

ממצא אחר מראה שאין התנגדות בין הזהות הישראלית והפלסטינית בקבלת הערכה עצמית ממקורות שונים.

כך, ניתן להשיג כי הזהות איננה הגדרה עצמית סתמית קבועה אלא היא אכן הגדרה משמעותית וקשורה להערכה עצמית, וכי נושא הזהות הוא נושא רגיש, דינמי, מתפתח ומשתנה.

הקדמה

אחרי שנת 1948, עם הקמת מדינת ישראל נשאלו כ-160 אלף תושבים ערבים בתחומה. האוכלוסייה הייתה ברובה כפרית ונטולת מנהיגות חברתית ופוליטית. הם התרכזו בשלושה ריכוזי אוכלוסייה; הגליל המשולש והנגב (רכס, 1993; Yiftachel, 1999),

וביניהם מוסלמים, נוצרים, דרוזים, צירקסים, בהאיים וארמנים (זרנוגה, 2001; רכאז ואלג'ליל, 2005).

לקבוצת אוכלוסייה זו ניתנו שמות רבים בשיח הפוליטי, החברתי, בתקשורת ובמקורות (רבינוביץ', 1993). קראו להם "ערביי ישראל", "פלסטינים בישראל", "ערביי 1948", "ערביי פנים", "המיעוט הערבי" למרות שהתכוונו לאותה קבוצה חברתית (שנהב, 2001).

התהוות המיעוט שהיתה מוזרה ומיוחדת במינה הביאה לבלבול בקרב בני המיעוט עצמם וגם בקרב קובעי המדיניות מהרוב היהודי. היחס הראשוני של האחרונים לבני המיעוט הערבי היה הטלת ממשל צבאי, כי עדיין לא היו סימני היכר ברורים להתנהגות קבוצת המיעוט החדשה הזאת (ישראל, 2002; רכס, 1998).

מחקרים חלוציים התחילו בנסיון לבחון את הזהות של קבוצת בני המיעוט ואת אופי ההזדהות של חבריה והשתייכותם. בין השאר כדי לסייע לשלטונות ביחס שייקט לגביהם. אמנם, זהותם לא היתה ברורה עקב הבלבול שנוצר בגלל היותם בתקופת מעבר וזה הוסיף נדבך לקשיים שעמדו בפני החוקרים.

היות הזהות בכלל כמושג מחקרי עדיין בצמיחה והתפתחות, התהוות המיעוט וגם השינוך של החוקרים שנמנו על הרוב היהודי הביאו לבעיות בחקר הזהות.

הזהות של בני המיעוט הערבי הושפעה מהיחסים הפוליטיים שבין מדינת ישראל והפלסטינים שמחוץ למדינה. היחסים הללו משתנים באופן מתמיד ובמיוחד מאז פרוץ "אינתיפאדת אל אקצא" בתחילת אוקטובר 2000 (דיין, 2000; אוזקי-לזר וגאנס, 2001).

גורמים רבים אחרים היוו מכשול לחקירת הזהות של בני המיעוט הערבי מאז הקמת מדינת ישראל, כמו: מעמדה היהודי-ציוני של מדינת ישראל, יחס ההתניה של הממסד הפוליטי של מדינת ישראל לבני המיעוט הערבי, ואי קיום הגדרה ברורה למושג "פלסטיני".

ייתכן ולאור הבעייתיות הזו, הנושא לא נחקר במשך שני עשורים (אל-חאגי, 2000; גאנס, 1997). מחקר חלוץ נערך בשנת 1966 בתחום הסוציולוגי (פרס ויובל-דיוויס, 1968). מאוחר יותר פסיכולוגים יהודים-יוחנן הופמן (Hoffman, 1972), יצחק זאק (Zak, 1976),

ולזרוביץ' (לזרוביץ', 1982) - חקרו והתייחסו לזהות של בני המיעוט הערבי בישראל מנקודת מבט פסיכולוגית. חלק מהסוציולוגים הישראלים-יוחנן פרס, נירה יובל-דיוויס (פרס ויובל-דיוויס, 1968), משה גבאי (גבאי, 1984) וסמי סמוחה (סמוחה, 1998) -דנו בזהות של בני המיעוט הערבי מהיבט פסיכולוגי-חברתי. נדים רוחאנא הוא הפסיכולוג

הפלסטיני הראשון שנמנה על בני המיעוט עצמו, ושחקר את זהותם (Rouhana, 1993). סוציולוגים שהסתמכו על מילר הגדירו את הזהות הקולקטיבית הפלסטינית כשייכות לקבוצת חברתיות (שבטים, עדות דתיות), לקבוצת הערבים (העולם הערבי), לפלסטינים ולמדינת ישראל (סלימאן, 1999; חוג'יראת, 2008). למרכיבים הללו מילר (Miller) קרא

תת זהויות אתניות. גם סמוחה ותמארי דברו על ארבעה מעגלי זהות של הערבים בישראל (סמוחה, 1998).

הנחת החוקרים הישראליים והפלסטיניים במידה מסוימת הייתה שאכן בני המיעוט הערבי בישראל שייכים לארבעת מעגלי הזהות הללו אבל במידת בולטות שונה. הבלטת השייכות לכל מעגל מושפעת מההקשר החברתי ומהנסיבות ההיסטוריות, לכן סדר הזהויות השתנה בעקבות מאורעות היסטוריים ומשך תקופות שונות (ראה, למשל, המחקרים של פרס ויובל-דיווס, 1969 והמחקרים של סמוחה בשנים 1984-1998). וכאן מתעוררת שאלה: מה גורם לבני נוער מהמיעוט הערבי להבליט זהות מסוימת ולא אחרת?

היות הפרט ידאג להבליט את הזהות החיובית והמשמעותית עבורו הביאה להנחה בסיסית כי הזהות שהפרט הנבדק יבליט היא משמעותית, ולכן השאלה: האם הזהות הזאת קשורה להערכה העצמית של הפרט הנבדק? ובמלים אחרות: האם קבוצת הגדרה עצמית שהפרט ידאג להבליט את חברותו בה תקנה לו הערכה עצמית גבוהה? כך, גם במחקר הזה נבדקה ההגדרה העצמית, אבל בשונה מהמחקרים הקודמים היחס אליה לא כזהות אלא כמרכיב ממרכיבי הזהות.

המטרה בבדיקתה היא לזהות את ההגדרות העצמיות השכיחות ולעמוד על חשיבותן עבור הנבדקים ומידת התאמתן לבחירתם, ולבדוק את הקשר של אותן הגדרות עצמיות שכיחות להערכה העצמית של בני נוער מהמיעוט הערבי.

רקע ספרותי

הזהות

זהות בכלל מוגדרת בספרות הגדרות רבות, ולפעמים שונות. השונות בהגדרות קשורה לתחומי דעת שבהם הוגדרה, ולחוקרים עצמם שהגדירו אותה כמושג מחקרי או כתופעה. אחת מההגדרות הנפוצות היא של טיפל באנגלית (Tajfel): "ההכרה של הפרט בחברותו בקבוצות חברתיות מסוימות והחשיבות הרגשית והערכית של החברות הזו" (Tajfel, 1972: 292).

הזהות עצמה אינה מודרנית, אבל נושא הזהות, והעיסוק בו, הם תופעה מודרנית. הזהות המודרנית מסתמכת על אלמנטים עתיקי יומין, אבל נוצרת בכלים מודרניים על ידי אליטות מודרניות, תוך מאבק חברתי על עמדות הכוח בחברה המודרנית. הזהות היא הקניית משמעות לשיוך או לשייכות. תופעת העיסוק בזהות נוצרה אחרי שהתהווה היחיד כפרט בעל זהות עצמית. הזהות שנתפסה כהבדל, כשוני מהאחר קבלה מובן חדש שהוא הגדרה עצמית של הפרט ושל הקולקטיב (David & Bar-Tal, 2009).

מחקרים רבים בעולם נערכו בנושא הזהות בכלל. בשדה המחקר כבר קיימות הגדרות לזהות אישית וקבוצתית, למשל, וזהות חברתית, מינית ומקצועית וכו'. ... המחקרים נעשו על עמים, קבוצות אתניות ומיעוטים שונים ברחבי העולם. על בני המיעוט הערבי במדינת ישראל נעשו, כאמור, מאז תקופת הממשל הצבאי. המחקרים נערכו בתחומי דעת שונים ותקפו את הזהות מנקודות מבט שונות.

הגדרה עצמית

במחקרים קודמים החוקרים השתמשו במודלים שרובם ככולם, התייחסו לזהות כהגדרה עצמית או קטגוריזציה עצמית שהיא המרת הפרטים לקבוצות (Hogg & Abrams, 1998; Xenia, 1996; Smith & Mackie, 1995). הם התבססו על המודל של מילר (Miller) 1963. שלפיו מערכת הזיקות בין הפרט ובין קבוצות שונות היא מרכיב חשוב במבנה הזהות. לתיוגים "ערבי", "פלסטיני" ו"ישראלי", קראו זהויות, למרות שהתיוגים הללו הם קטגוריות עצמיות בלבד. כמו כן במחקרים שנערכו ניתנו לנבדקים תיוגים נתונים מבין מכלול קיים רחב יותר. הבחירה מתוך המכלול הזה הופכת מספר פרטים בעלי אותה הגדרה עצמית לקבוצה – קבוצת הגדרה עצמית: ערבית, למשל, פלסטינית או ישראלית, תוך התעלמות מהגדרות אחרות (Sa'di, 1992).

בעקבות טציפ'ל הקטגוריזציה עצמית והגדרה, במחקר הנוכחי, כתפיסת הפרט את עצמו כחבר בקבוצה (Tajfel, 1982).

הקטגוריזציה העצמית היא תפיסת הפרט את עצמו כחבר בקבוצה, וממקמת אותו בתוך הקבוצה או ממקמת את הקבוצה "בראשו", לכן היא תהליך המרת הפרטים לקבוצות (Hogg, 2006; Xenia, 1996; Smith & Mackie, 1995). תהליך הקטגוריזציה הוא הקבצת אנשים וחיוד הגבולות בין הקטגוריות השונות. בתנאים מסוימים הקטגוריזציה העצמית יכולה ליצור הפרדה שבאמצעותה הפרט יעדיף את קבוצתו לעומת האחרים. כך, הפרט לא רק יסווג את עצמו כחבר בקבוצה אלא יסווג את האחר כחבר בקטגוריות אחרות משום שהוא (האחר) בעל אותם מאפיינים חברתיים ותפקידים תרבותיים של חברי אותה קבוצה אחרת (Hogg, 2006; Hogg & Vaughan, 2002; Robinson, 1998). הקטגוריזציה העצמית והגדרה במחקרים קודמים כהשתייכות לקבוצה חברתית (Tajfel, 1972; Smith & Mackie, 1995; Xenia, 1996; Robinson, 1998; Brewer, 1996; Hogg & Abrams, 1998). חוקרים שחקרו את הזהות הפלסטינית דברו על השתייכות לקבוצות רבות. בו בזמן במכשירים שפיתחו נתבקשו הנבדקים לבחור קבוצה אחת בלבד והדגישו את ממד ההשתייכות בלבד (Peres & Yuval-Davis, 1969; מיערי, 1992; סמוחה, 1998). במחקר זה הגדרת הקטגוריזציה העצמית היא אכן השתייכות אבל עם ממדי החשיבות ועד כמה הקטגוריה מתארת את היחיד בהתייחסות ליותר מקבוצה אחת בו זמנית.

הערכה עצמית קולקטיבית

על פי טציפל (Tajfel), הערכה עצמית קולקטיבית תהיה חיובית כאשר הקבוצות החברתיות שאליהן הפרט משייך את עצמו יהיו בעלות ערך עצמי בהשוואה לקבוצות אחרות (Tajfil, 1982). גם הפסיכולוגים החברתיים האמריקאים עסקו במשמעויות של חברות בקבוצות חברתיות והערכה העצמית של חברי הקבוצות או הקטגוריות. קרוקיר ולוהטן (Crocker & Luhtanen, 1992), למשל, השתמשו במושג הערכה עצמית קולקטיבית כדי לציין זהות חברתית (Breakwell, 1996) ותוך כדי אבחנה מהערכה עצמית פרטית שמציינת זהות אישית. הערכה עצמית פרטית וקולקטיבית הן שני יסודות לערך העצמי. קרוקיר ולוהטן טענו שלזהות חברתית קיימות רמות שונות שמבוססות על החברות בקבוצות שונות (Hogg & Vaughan, 2002; Roccas & Brewer, 2002).

הפרט מעריך את עצמו על פי מידת בולטות חברותו בקבוצת פנים מסוימת. הערכות עצמיות של חברים בקבוצות פנים שונות נוטות להיות דומות ולכן הן (קרוקיר ולוהטן) טוענות כי קיימת הערכה עצמית קולקטיבית גלובלית שהיא מעבר לקבוצה. הערכה עצמית קשורה לחברות בקבוצות שונות תורמת במישרין להערכה עצמית קולקטיבית. קרוקיר ולוהטן פיתחו מדד להערכה עצמית קולקטיבית שמכיל תחומים משמעותיים לזהות חברתית של הפרט. המדד כולל אספקטים שונים של הערכה עצמית קולקטיבית שהם: התרומה האישית של החבר לקבוצתו יחסית לקבוצות אחרות, היוקרה האישית שמיועדת להעריך את השיפוט האישי של הפרט בנוגע לכמה טובה הקבוצה החברתית שלו, היוקרה הציבורית שמיועדת להעריך את השיפוט האישי של הפרט בנוגע לאיך אחרים מעריכים את הקבוצה החברתית שלו, ולבסוף אספקט ההזדהות עם הקבוצה שמיועד להעריך את חשיבות החברות בקבוצה חברתית לתפיסת העצמי של אותו אדם (Crocker & Luhtanen, 1992). הערכה עצמית קולקטיבית, במחקר זה, מציינת את היבטי הזהות הקשורים לקבוצות ייחוס שונות.

שאלת המחקר

האם קיים קשר כלשהו בין ההערכה העצמית הקולקטיבית של בני נוער מהמיעוט הערבי ובין ההגדרה העצמית שבחרו. בהנחה שההגדרה העצמית שבחרו היא קטגוריזציה משמעותית עבורם.

מטרת המחקר

לבדוק את ההגדרה העצמית של בני נוער מהמיעוט הערבי, חשיבותה עבורם ומידת התאמתה לבחירתם, וכאן נלקחה בחשבון הסוביקטיביות של ההגדרה, והאבחנה בין הגדרות עוגן וצירופי ההגדרות, וגם ענין ההגדרה המוציאה שלפיה נמדדה זהות בני המיעוט ברוב המחקרים הקודמים. ולאחר העמידה על ההגדרות השכיחות והמשמעותיות יש כוונה לבדוק אפשרות קיום קשר בין ההגדרות העצמיות שנבחרו לבין הערכה עצמית.

אוכלוסיית המחקר

האוכלוסייה שנחקרה הם תלמידי תיכון בני המיעוט הערבי בישראל. אזרחי מדינת ישראל הערבים גרים בשטח מדינת ישראל בגבולות 1948 בשלושה ריכוזים דמוגרפיים גדולים; הגליל, המשולש והנגב, ואוכלוסייה זו מהווה כ- 20% מאוכלוסיית המדינה הכללית כולל תושבי מזרח ירושלים (3.2%). מבחינה דתית, באוכלוסייה הזאת קיימות תת-קבוצה מוסלמית שמהווה רוב (12.6%), תת-קבוצה נוצרית (2.1%) ותת-קבוצה דרוזית (1.5) (למ"ס, 2009). המחקר יתרכז בבדיקת הזהות הקולקטיבית של תלמידים מבני הרוב המוסלמי באוכלוסייה הזאת ורק מפני שהם מהווים רוב. ייבדקו תלמידים עירוניים, כפריים ובדואים.

מדגם המחקר

מדגם המחקר כלל 1470 תלמידים מתבגרים בגילאי 14-17 שנים. בחירת אוכלוסיית המדגם מתבססת על ההנחה שגיל ההתבגרות הוא שלב מכריע בחיי הפרט ובו חלים שינויים גופניים, שכליים וחברתיים. כך, בגלל חשיבות נושא הזהות בקרב ההתבגרות, קיימת הצדקה לבדוק את הזהות של בני המיעוט הערבי בישראל בקרב מתבגרים ואת הגדרתם העצמית והקשר בינה לבין הערכתם העצמית. מחקרים קודמים, גם בחרו מדגם מאוכלוסיית מתבגרים ובגלל אותן סיבות (לדוגמה: מייערי, הופמן ופרס).

השערות המחקר

1. כיוון שבני המיעוט הערבי יכולים לבחור הגדרה עצמית אחת אבל בו זמנית לקבוע את מידת התאמת זהויות אחרות ומידת חשיבותן עבורם, לכן, יכול להיות שחלק מבני המיעוט יבחרו בהגדרה עצמית מסוימת אבל תהיה ביניהם שונות בחשיבות ההגדרה עבורם ובמידת התאמתה להם.
2. בחירת בני נוער מהמיעוט בהגדרות שונות לא מעידה על זהויות שונות אלא על זהות אחת מורכבת או על פרופיל זהות שכלל כמה הגדרות אבל במידת בולטות שונה.
3. בני נוער מהמיעוט הערבי יעריכו את עצמם יותר בקבוצות ההגדרה העצמית שהם יבחרו ושיהיו חשובות עבורם ומתאימות להם יותר מאחרות.
4. קיים קשר בין ההגדרות העצמיות שהנחקרים יבחרו לבין הערכתם העצמית. ההשערה של קיום קשר כאן תחשב כתרומה לשאלת היחס בין חברות בקבוצה והערכה עצמית קולקטיבית. כלומר הנבדקים שיגדירו את עצמם כ"מוסלמים" יהיו בעלי הערכה עצמית גבוהה ביחס לקבוצה המוסלמית לעומת זאת אלה שיגדירו את עצמם כ"פלסטינים", לדוגמה, הערכתם העצמית הפלסטינית תהיה הגבוהה ביותר וגבוהה יותר מהמוסלמית.

כלי המחקר

1. שאלון הערכה עצמית קולקטיבית של קרוקיר ולוהטן. שאלון זה במחקר הוא כלי לבדיקת ההערכה העצמית הקולקטיבית אצל בני נוער מהמיעוט הערבי בישראל. השאלון של קרוקיר ולוהטן כולל ארבעה חלקים: תרומה אישית לקבוצה, יוקרת הקבוצה בעיני המשיב ויוקרתה הציבורית של הקבוצה וההזדהות אתה. כל חלק בן ארבעה פריטים. הפריטים מדורגים על פי סולם ליקרט בן חמש דרגות. כזכור, חובר שאלון המחקר על ידי שתי חוקרות אמריקאיות, לכן כיוון שהוחלט להשתמש בו היה ניסיון להתאים אותו לתרבות הערבית. השאלון עבר תרגום מאנגלית לערבית ושוב מערבית לאנגלית על ידי שני חוקרים בלתי תלויים. אי התיישבויות סוכמו אחרי דיון. כך, כיוון שהגרסה הערבית של השאלון הועברה לנבדקים במטרה לבדוק את מהימנות המכשיר, הממצאים יהוו נתונים לבדיקת מהימנות המכשיר עצמו. המהימנות הפנימית של הסולם נעה בין 0.7-0.8 לפי דיווח קרוקיר ולוהטן (Crocker & Luhtanen, 1992).

ולכן היתה מטרה להתאים את השאלון לתרבות הערבית.

קרוקיר ולוהטן חישוב את הציון עבור כל נבדק כסכום הדירוגים שלו ובמחקר הנוכחי יחושב ממוצע הדירוגים של כל נבדק לאחר תיקון הכוונים. הציון ינוע בין 5-1 עבור כל נבדק. הציון הנמוך פירושו הערכה עצמית קולקטיבית נמוכה בעוד שציון גבוה פירושו הערכה עצמית קולקטיבית גבוהה.

2. הזהות המוציאה נבדקה באמצעות שאלון מקורי שכלל את הקטגוריות הבאות "ערבי", "ערבי-ישראלי", "ישראלי", "ערבי-פלסטיני", "פלסטיני-ישראלי", "פלסטיני" ו"מוסלמי".

כזכור, השאלון שחובר כלל שלוש שאלות:

1. איך אתה מגדיר את עצמך? נתונות שבע הגדרות שונות שהן: ערבי, ערבי-ישראלי, ישראלי, ערבי-פלסטיני, ישראלי-פלסטיני, פלסטיני ומוסלמי. כל נבדק נתבקש לבחור אחת ההגדרות.

2. מה היא מידת התאמת ארבעת ההגדרות: מוסלמי, ערבי, פלסטיני וישראלי לזהות שלך? התשובות מדורגות על סולם ליקרט מ-1 ועד 5 בזמן ש-1 הוא מתאים מאוד ו-5 הוא לא מתאים בכלל.

3. מה היא מידת חשיבות ההשתייכות לקבוצות הבאות: מוסלמים, ערבים, פלסטינים וישראלים.

התשובות מדורגות על סולם ליקרט מ-1 ועד 5 בזמן ש-1 הוא חשוב מאוד ו-5 הוא לא חשוב בכלל.

השאלה הראשונה היא שאלה נפוצה במחקרים על הזהות של בני המיעוט הערבי ורוב החוקרים השתמשו בה עם ההגדרות הנתונות השכיחות. השאלה השנייה והשלישית הן החידוש במחקר הנוכחי.

השאלון הופץ לכ- 60 נבדקים במחקר חלוץ כדי לבדוק את תוקפו ומהימנותו. לאור ההערות מהשטח והערות חוקרים בלתי תלויים הוכנסו לשאלון כמה שינויים. מהימנותו עמדה על 0.74.

הליך המחקר ועיבוד הנתונים

שאלוני המחקר הופצו ל- 1470 נבדקים מתבגרים מתיכונים שונים מהמגזר הערבי עם ייצוג לשלושת רכוזי אוכלוסייה: הגליל, המשולש והנגב. טבלה מס' 1 מבטאת התפלגות הנחקרים לפי מקומות מגורים.

טבלה מס' 1: התפלגות הנחקרים לפי מקומות מגורים וכיתות (N=1470).

כיתה/אזור מגורים	הגליל	המשולש	הנגב	סה"כ
י'	115	116	107	338
י"א	144	145	139	428
י"ב	227	241	236	704
סה"כ	486	502	482	1470

בתי הספר שנבחרו למדגם היו בהם מורים שהחוקר הכיר באופן אישי וחלק מהם הכיר את קרובי משפחותיהם או חברים שלהם. אנשים אלה סייעו לו בהפצת השאלונים. החוקר הדריך את המורים האלה בקשר להפצה ולהתייחסות לשאלות העלולות להישאל. המורים הפיצו את השאלונים לתלמידים בשעת הוראה רגילה אחת וכל הנוכחים מלאו את השאלונים. המבחנים הועברו באופן אנונימי והובטח לתלמידים שלא יעשה בהם שימוש במקום אחר ובמיוחד בבית הספר. בסיום שעת לימוד השאלונים נאספו על ידי המורים ונשלחו לחוקר. לאחר איסוף השאלונים הוקלדו הנתונים. חמישה שאלונים לא מולאו כראוי ולא נכללו במדגם. שאלות עם ערכים חסרים קבלו את הציון הממוצע בפריט. מספר הערכים החסרים היה פחות מ- 10%.

תוצאות ודין

התוצאות מראות שכיחות המשיבים לפי הגדרות "עוגן" (הגדרה אחת בלבד) - "ערבי", "ישראלי", "פלסטיני" ו"מוסלמי" - היא נמוכה יחסית לעומת צירופי הגדרות - "ערבי-ישראלי", "ערבי-פלסטיני" ו"ישראלי-פלסטיני". בזמן, ההגדרה - "ישראלי-פלסטיני" - הייתה בעלת שכיחות קטנה מאוד למרות שהיא צירוף של שתי הגדרות. האחוזה הנמוך של המגדירים את עצמם לפי הצירוף הזה מאושש את טענת חלק מהחוקרים שקיים ניגוד בין שתי הזהויות (Hoffman, 1982). נראה שצירוף ההגדרות העצמיות יותר מתאים למשיבים מהגדרות "עוגן", כך רוב הנחקרים בחרו בצירופים (72%).

בחירת הנבדקים בצירופי הגדרות היא בעצם בחירת יותר מהגדרה אחת היא אשוח להשערת המחקר השנייה שבני המיעוט יבחרו ביותר מהגדרה ולכן ניתן יהיה לדבר על פרופיל זהות או זהות מורכבת. עניין הזהות המורכבת נידון בספרות המחקרית, ולכן

אישוש ההשערה הזאת הינו חשוב ותורם, גם לביסוס העובדות שבמחקרים קודמים (Roccas & Brewer, 2002). בעקיפין עניין הגדרה מוציאה הוא כלי חלש לבדיקת זהות נוער מבני המיעוט.

דירוג ההגדרות העצמיות לפי אחוז יורד הוא: "ערבי-פלסטיני", "ערבי-ישראלי", "מוסלמי", "ערבי", "פלסטיני", "ישראלי" ו"ישראלי-פלסטיני". אם כן, דירוג צירוף ההגדרות שכוללות את הקטגוריזציה "ערבי" זוכה בשני המקומות הראשונים. בהגדרות עוגן הדירוג הוא: מוסלמי, ערבי, פלסטיני וישראלי.

השלב הזה מהמחקר הוא המשך לתיזה של מחקרים קודמים בכך, שניתן לנבדקים מכלול נתון של הגדרות עצמיות והם יבחרו באחת מהן שתיראה להם שהיא משמעותית עבורם. במחקר הנוכחי הוספתי לדירוג ההגדרות מימד החשיבות של ההגדרה ומימד התאמה לנבדקים, וזאת כדי לעמוד על המשמעותיות של ההגדרה. בדומה למחקרים קודמים, ההגדרות השכיחות הן: מוסלמית, ערבית, פלסטינית וישראלית, אבל בסדר שונה. מכאן החוקר עבר לשלב הבא של המחקר-בדיקת אפשרות קיום קשר עם הערכה עצמית של הנבדקים.

טבלה מס' 2 מתארת הצלבה בין תוצאות הפריט של הבקשה להגדרה עצמית (הטור "הגדרה" בטור הימני של הטבלה ובין התגובות לשאלה מהי מידת התאמה של ההגדרה לארבע קטגוריות (ארבע הגדרות ראשונות בשורה השנייה בטבלה) ועד כמה חשובה ההשתייכות לקטגוריה מסוימת (ארבעת קבוצות השתייכות האחרונות בשורה השנייה בטבלה). לדוגמה, בשורה הראשונה בטבלה אנו רואים את ההתפלגות של התגובות ביחס להתאמה ולהשתייכות אצל נבדקים שהגדירו את עצמם כ"ערבי-פלסטיני". נמצא שאלו שהגדירו את עצמם כ"ערבים-פלסטינים" חשבו שגם ההגדרה "מוסלמי" מתאימה להם. כלומר כדי לקבל תמונה שלמה של קטגוריזציה עצמית יש לבדוק פרופיל של קטגוריזציות עצמיות ולא להסתמך על הגדרה מוציאה אחת.

טבלה מס' 2

התפלגות אחוז הנבדקים מכל הגדרה עצמית לפי התאמה והשתייכות לקבוצות השתייכות (N=1470).

		השתייכות			התאמה			הגדרה
מדינת	העם	העולם	העולם	ישראלי	פלסטיני	ערבי	מוסלמי	
ישראל	הפלסטיני	הערבי	המוסלמי					
26.9	99.5	94.2	96.1	27.5	98.7	100	97.7	ערבי-פלסטיני
88.6	99.5	91	93.8	84.1	78.7	97.1	93.5	ערבי-ישראלי
38.9	90.0	85.1	93.4	23.6	89.9	91.4	94.1	מוסלמי
48.9	94.4	94.4	93.8	51.7	89.8	92.1	97.1	ערבי
38.4	95.5	88.2	90.9	31.3	85.3	90.3	83.3	פלסטיני

78.8	48.4	48.4	74.4	87.9	45.4	32.3	87.8	ישראלי
33.3	99.7	99	100	14.1	100	98	87.3	ישראלי- פלסטיני

הערה: בהגדרה הנבדקים נתבקשו לציין קטגוריזציה אחת בלבד בהתאמה וחשיבות נדרשו לתת ציונים לכל אחת מהקטגוריות. הציונים שניתנו על ידי הנחקרים קובצו לשתי קטגוריות שהם מתאים ולא מתאים, ועל פי זה חושבו האחוזים בטבלה.

במבט מהיר להגדרות עוגן (מוסלמי, ערבי, פלסטיני וישראלי) ניתן להסיק כי אלה שהגדירו את עצמם כ"מוסלמי" חשבו שההגדרה "מוסלמי" מתאימה להם (94.4%) ונתנו חשיבות להשתייכותם לעולם המוסלמי (93.4%) כך, גם אלה שהגדירו את עצמם כ"ערבי" חשבו שההגדרה "ערבי" מתאימה להם (92.1%), וגם נתנו חשיבות להשתייכותם לעולם הערבי (94.4%), ואלה שהגדירו את עצמם כ"פלסטיני" חשבו שההגדרה "פלסטיני" מתאימה להם (85.3%) ונתנו חשיבות להשתייכותם לעם הפלסטיני (95.5%), ולבסוף, אלה שהגדירו את עצמם כ"ישראלי" חשבו שההגדרה "ישראלי" מתאימה להם (87.9%) ונתנו חשיבות להשתייכותם למדינת ישראל (78.9%).

הערכה עצמית קולקטיבית

לפני שאתיחס להערכה עצמית קולקטיבית בכלל היתה התייחסות לאספקטים השונים שלה בנפרד. וזאת כדי לבדוק את הדמיון וההבדלים שבין ההגדרות העצמיות השונות. הבדיקה שנעשתה מדדה את הממוצעים של כל תת מבחן בהתייחסות לכל אחת מההוויות. ונמצא כי ההבדלים בין הממוצעים הם מובהקים ברמה של $P < 0.001$ מלבד ההבדל בין ההגדרה העצמית הפלסטינית והערבית במרכיב התרומה, בין ההגדרה העצמית המוסלמית והפלסטינית במרכיב היוקרה הציבורית ובין ההגדרה העצמית המוסלמית והערבית במרכיב ההזדהות.

מכאן ניתן להתייחס להגדרות הללו כהגדרות משמעותיות ולא כהגדרות סתמיות מוציאות.

בשלב הבא תיבדק אפשרות קיום קשר בין ההגדרות העצמיות הללו לבין הערכה עצמית של הנבדקים.

טבלה מס' 3

התפלגות הממוצעים וסטיות התקן לפי שייכות ואפיון הזהות (N=1470)

(הערה: יצוין כי הכוונה בשייכות היא: שייכות לקבוצת הגדרה עצמית מוסלמית, ערבית, פלסטינית וישראלית. והכוונה באפיון זהות היא: תרומה, יוקרה אישית, יוקרה ציבורית והזדהות.)

הזדהות	יוקרה ציבורית	יוקרה אישית	תרומה	נושא/תת-מבחן	
2.7	2.7	2.6	2.9	ממוצע	הגדרה עצמית
1.43	0.85	0.97	0.80	סטיית תקן	ישראלית
3.1	3.1	3.2	3.3	ממוצע	הגדרה עצמית
1.33	0.82	0.99	0.75	סטיית תקן	ערבית
3.15	3.2	3.6	3.4	ממוצע	הגדרה עצמית
1.36	0.97	0.97	0.76	סטיית תקן	פלסטינית
3.00	3.4	3.4	3.5	ממוצע	הגדרה עצמית
0.75	1.29	1.32	0.83	סטיית תקן	מוסלמית

הממוצעים הנמוכים ביותר הושגו בהגדרה העצמית הישראלית. בהשוואת הממוצעים בהגדרה העצמית הזאת נמצא כי הממוצע הנמוך ביותר היה במרכיב היוקרה האישית ($M = 2.6$) כד, בבדיקת ההגדרה העצמית הישראלית אין למרכיב הזה שום משמעות. הממוצע הגבוה ביותר היה במרכיב התרומה ($M = 2.9$). ממוצע התרומה, גם, היה הגבוה בין שאר התחומים בהגדרה העצמית המוסלמית והערבית. הממוצע של התרומה ($M=3.4$) והיוקרה הציבורית ($M=3.3$) בהגדרה העצמית הפלסטינית יותר גבוה ממוצע התרומה ($M=3.3$) והיוקרה הציבורית ($M=3.1$) הגדרה עצמית הערבית בגלל ההזדהות העולמית עם הפלסטינים וזה גרם להזדהות נוער מבני המיעוט עם הפלסטינים. בהגדרה העצמית הפלסטינית הושג הממוצע הגבוה ביותר במרכיב היוקרה האישית ($M = 3.6$) לעומת זאת במרכיב הזה בהגדרה העצמית הערבית הושג ממוצע נמוך מהגדרה העצמית המוסלמית והפלסטינית ($M = 3.2$). הממוצעים הגבוהים ביותר הושגו בהגדרה העצמית המוסלמית. כאן הממוצע הגבוה ביותר הושג במרכיב התרומה ($M = 3.5$) וסביר להניח מפני שמדובר בקבוצה דתית שהתרומה לה חשובה מאוד בעיני הנבדקים. הממוצע הנמוך ביותר היה ממוצע ההזדהות עם הקבוצה ($M = 3$). יתכן וזה בגלל הרושם שנוצר על הקבוצה המוסלמית בתקופה האחרונה באמצעי התקשורת ובמיוחד המערביים. הרושם שנוצר שקבוצת המוסלמים בעולם ובשטחים מזוהה עם הטרור לכן ההזדהות איתה תתפרש כתמיכה בטרור.

טבלה מס' 4 מראה כי הנבדקים שהשתייכו לקבוצת הגדרה מוסלמית ופלסטינית קיבלו הערכה עצמית גבוהה במיוחד. לעומת אלו שהשתייכו לקבוצת הגדרה ישראלית קיבלו הערכה עצמית נמוכה מדי. יתכן וסביר להניח כי בני נוער מהמיעוט הערבי שמגדירים את עצמם כ"מוסלמים" הערכתם העצמית גבוהה מאוד, כי בחירתם להגדרה היתה כרוכה

במידת חשיבות ההשתייכות אליה עבורם ומידת התאמתה להם. לכן, ניתן להגיד כי היא ההגדרה העצמית שנבחרה היא משמעותית עבורם ובמקרה הזה תעניק להם הערכה עצמית חיובית גבוהה. וזה באופן ברור מאושש את השערת המחקר של קיום קשר בין הגדרה עצמית והערכה עצמית.

בניגוד לאלה שהגדיר את עצמם כ"ישראלים", והיתה מידת חשיבות השתייכותם למדינת ישראל פחות מאחרים וגם, מידת התאמת ההגדרה "ישראלית" עבורם היתה נמוכה. כך, ההגדרה "ישראלית" נראית כאינה די משמעותית עבורם. לכן, כשנתבקשו להעריך את עצמם דיווחו שההגדרה העצמית הישראלית לא תעניק להם יוקרה אישית, ולא יוקרה ציבורית, וקשה להם ברוב המקרים להזדהות איתה, כמו, גם יתקשה עניין התרומה לקבוצה הישראלית בגלל סגירותה והיחס הפוליטי בינה לבין בני המיעוט.

טבלה מס' 4

התפלגות הממוצעים וסטיות התקן של הגדרות עצמיות שכיחות לפי ההערכה העצמית של הנבדקים

הערכה עצמית		הגדרה שכיחה	מס' סידורי
ממוצע	סטיית תקן		
2.72	1.01	הגדרה עצמית ישראלית	1
3.17	0.97	הגדרה עצמית ערבית	2
3.32	1.01	הגדרה עצמית פלסטינית	3
3.32	1.04	הגדרה עצמית מוסלמית	4

טבלה מס' 5 מראה את דירוג הממוצעים בסדר יורד בכל האפיונים וההגדרות העצמיות.

הטבלה מס' 5

התפלגות ממוצעי הזהות לפי אפיוני זהות.

הזדהות		יוקרה ציבורית		יוקרה אישית		תרומה	
ממוצע	הגדרה עצמית	ממוצע	הגדרה עצמית	ממוצע	הגדרה עצמית	ממוצע	הגדרה עצמית
3.5	פלסטינית	3.4	מוסלמית	3.6	פלסטינית	3.5	מוסלמית
3.1	ערבית	3.2	פלסטינית	3.4	מוסלמית	3.4	פלסטינית
3	מוסלמית	3.1	ערבית	3.2	ערבית	3.3	ערבית
2.7	ישראלית	2.7	ישראלית	2.6	ישראלית	2.9	ישראלית

הדירוג הזה שמראה הבדלים מובהקים ברמה של $p < 0.05$ בין הממוצעים ושונה בכל מרכיב, מוכיח כי אין לדבר על מבנה זהות אחיד לכל הקבוצות.

ההבדלים בין הזהויות ובין התחומים נבדקו באמצעות ניתוח שונות. כיוון שחלק מן הנבדקים ענו בהתייחסות להגדרה עצמית ישראלית וערבית בעוד שאחרים התייחסו להגדרות עצמיות פלסטינית ומוסלמית הבודקות נערכו בשתי קבוצות נפרדות. בבדיקת הממוצעים בתת תחומים נמצא כי בהגדרה עצמית ישראלית אכן קיימים הבדלים מובהקים בין הממוצעים השונים מלבד בתחומים יוקרה ציבורית והזדהות עם הקבוצה. בשאלון שבדק הגדרה עצמית פלסטינית לא נמצאו הבדלים מובהקים בין תרומה אישית ושני התחומים: יוקרה אישית ויוקרה ציבורית. בין שלושת התחומים האלה לבין יוקרה אישית נמצאו הבדלים מובהקים בין הממוצעים ($F=34.499$; $df=3$); בשאלון שבדק הגדרה עצמית ערבית נמצאו הבדלים מובהקים במרכיבי תרומה ויוקרה אישית אבל בין יוקרה ציבורית והזדהות עם הקבוצה אין הבדלים מובהקים. בשאלון שבדק הגדרה עצמית מוסלמית, גם, נמצאו הבדלים מובהקים ($F=31.103$; $df=3$; $p>0.001$) מלבד יוקרה אישית וציבורית שאין ביניהם הבדלים. מכאן שהערכה עצמית קולקטיבית אינה שווה מעבר להגדרות עצמיות ומידת התרומה של כל תת מבחן (תרומה, יוקרה אישית, יוקרה ציבורית והזדהות) נבדלת מעבר לקטגוריזציות עצמיות הנבדלות.

טבלה מס' 7

התפלגות ממוצעי הגדרות עצמיות לפי ממוצעי מבחן הערכה עצמית קולקטיבית של

קרוקיר ולוהטון

מס'	הגדרה עצמית / הגדרה עצמית	מוסלמית	N	ערבית	N	פלסטינית	N	ישראלית	N
1	ערבי-פלסטיני	3.4	419	3.1	391	2.7	387	2.6	415
2	ערבי-ישראלי	3.2	79	3.4	111	3.2	112	3.1	84
3	מוסלמי	3.3	66	3.1	110	3.6	105	2.7	71
4	ערבי	3.2	57	3.3	84	3.3	82	2.9	65
5	ישראלי-פלסטיני	3.4	17	3.2	7	2.9	7	2.8	20
6	פלסטיני	3.7	22	2.9	34	3.7	32	2.8	23
7	ישראלי	3.6	25	3.3	16	2.7	16	2.8	26
	ממוצע כללי מעבר להגדרות	3.35		3.15		3.31		2.69	

הערה: הערכה עצמית קולקטיבית בטבלה מס' 7 תיקרא זהות.

כל ההבדלים בין הממוצעים הם הבדלים מובהקים אבל הם קטנים לכן עדיף להסתכל על המספרים המוחלטים ולא על המובהקות. בארבעת ההגדרות האחרונות המספרים קטנים מאוד לכן אינני מתייחס אליהם.

טבלה מס' 7 מראה כי הזהות הישראלית היא זהות חלשה מעבר להגדרות עצמיות. בהגדרה ערבי-ישראלי הזהות הישראלית יותר גבוה משאר הזהויות בכל ההגדרות האחרות אפילו גבוה מאלה שמגדירים את עצמם כישראלים. אולי בגלל שההגדרה כוללת "ערבי" וכך בהגדרה הזו לא מורידים את הערביות של הנבדק ולא רואים ניגוד בין הזהויות: ערבית וישראלית. הזהות הישראלית והפלסטינית דומות בהגדרות שכוללות ערביות וישראליות ושתייהן חלשות משאר הזהויות בהגדרות אלה. בהגדרה "ישראלי" נמצא שנבדקים מגדירים את עצמם כישראלים אבל אינם מעריכים את עצמם כישראלים לכן הזהות הישראלית היא זהות אזרחית בלבד.

הזהות המוסלמית גבוהה מעבר לכל ההגדרות העצמיות והיא הזהות החזקה ביותר בין כל הזהויות ובמיוחד אצל אלה שמגדירים את עצמם כפלסטינים או ישראלים. כנראה הנבדקים נשענים על המוסלמיות שלהם בגלל חוסר ההגדרה מוסלמי-ישראלי. הנבדקים זקוקים להגדרה מוסלמית מקיפה. אלה שמגדירים את עצמם פלסטינים, הזהות הערבית שלהם נמוכה כאשר יש זהות חזקה לאומית ואין צורך בפאן ערביות אבל צריך זהות מוסלמית בגלל האכזבה מהתנהגות מדינות ערביות.

כאמור, הזהות היא מקיפה ואינה רק בחירת הגדרה מבין הגדרות נתונות. לכן בהגדרה "ערבי-פלסטיני" הנבדקים מקבלים הערכה עצמית גבוהה לא מהפלסטיניות ולא מהערביות אלא בעיקר מהמוסלמיות, למרות שבעיקר הנבדקים מקבלים הערכה עצמית מכל המקורות מוסלמיות, ערביות, פלסטיניות וישראליות. דירוג הזהויות בסדר יורד הוא מוסלמית, פלסטינית, ערבית וישראלית. הנבדקים המגדירים את עצמם "ערבי-פלסטיני" ו"ישראלי-פלסטיני" מקבלים הערכה עצמית מהמוסלמיות בממוצע דומה. וזה מראה שאין קונפליקט בין הזהות הישראלית והפלסטינית.

סיכום:

המחקר הזה הראה בצורה ברורה וחדה כי יחס המחקרים הקודמים לזהות אינו מושלם דיו ואינו מדויק. מחקרים אלו תפסו את ההגדרה העצמית כזהות, ובמחקר הזה הוספו מימדים אחרים; מימד החשיבות של ההגדרה הנבחרת ומימד התאמתה עבור הנבדקים. מלבד זה, המחקר הנוכחי בדק אפשרות קיום קשר בין הגדרות עצמיות שכיחות שהן משמעותיות עבור הנבדקים לבין הערכתם העצמית והשערתו היתה שאכן קיים קשר. ממצאי המחקר הראו כי שאלת המחקר מצאה את תשובתה והשערתי אוששו וכי ההגדרה העצמית המשמעותית עבור הנבדקים קשורה להערכתם העצמית. אבל גם במקרים מסוימים נבדקים השתייכו לקבוצת הגדרה עצמית שכיחה מסוימת אבל קבלו הערכתם העצמית מקבוצת הזדהות אחרת. כלומר הקשר בין שני המשתנים אכן קיים אבל מושפע גם מגורמים אחרים, כמו: היחס הפוליטי בין הקבוצות, דעת הקהל המקומית והעולמית, יחס קבוצת הרוב, וכו'... למשל, נבדקים שהגדירו את עצמם כ"ערבים-פלסטיניים" קבלו הערכה גבוהה מהמוסלמיות, יתכן שבגלל אכזבת בני המיעוט מהערביות או בגלל שנתפסה כזהות דתית מקבילה לישראלית שהיא עבורם יהודית גם והם מוחים נגדה. וכך, צריך להיזהר במחקרים עתידיים מהטית גורמים אלו לתוצאות המחקר. ואם מדברים על הערכה עצמית מעבר להגדרות עצמיות נמצא כי הערכה עצמית מוסלמית גבוהה ביותר בעוד שהישראלית חלשה מאוד. ממצא אחר מראה שאין התנגדות בין הזהות הישראלית והפלסטינית בקבלת הערכה עצמית ממקורות שונים. כך, ניתן להשיג כי הזהות איננה הגדרה עצמית סתמית סטטית אלא היא אכן הגדרה משמעותית וקשורה להערכה עצמית. וכי נושא הזהות הוא נושא רגיש, דינמי, מתפתח ומשתנה. ובכל המחקרים העתידיים צריך לקחת בחשבון תכונות אלו לאור התפתחויות היסטוריות ופוליטיות. ובכך, לדעתי התחום של חקר הזהות נתרם רבות. ולפחות השתחרר מהיחס לקטיגוריה עצמית כזהות. ההגדרה העצמית תיחשב, באופן מובן מאליו, להגדרה סובייקטיבית של הנבדקים לכן צריך להוסיף מימד החשיבות של ההגדרה ומידת התאמתה להם. וצריך להבין את הקשר בינה לבין הערכה עצמית ושהקשר הזה גם מושפע מהסביבה והמאורעות הקשורים לחיי בני המיעוט הערבי.

רשימת מקורות בעברית וערבית:

1. אל-חאג'י, מ. (2000). זהות ואוריינטציה פוליטית בקרב הערבים בישראל: מצב של פריפריה כפולה. בתוך: ר. גביזון (עורכת), *השסע היהודי-ערבי בישראל*. ת"א: המכון הישראלי לדימוקרטיה.
2. גאנס, א. (1997). הפלסטינים בישראל חלק מהבעיה ולא מהפתרון: שאלת מעמדם בעידן השלום. בתוך: *מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים*, 41-42, 103-122.
3. גאנס, א. ואוזצקי-לזר, ש. (2001). *אינתפאדת אל-אקצא בקרב האזרחים הפלסטינים בישראל: סיבות ותוצאות*. גבעת חביבה: המכון לחקר השלום.
4. גבאי, מ. (1984). *ערביי ישראל-שאלה של זהות*. גבעת חביבה: המכון ללימודים ערביים.
5. דיין, ע. (2000, 30 מרץ). *אינתפאדת אל-אקצא. ידיעות אחרונות*.
6. זרנוגה, ס. (2001). *הערבים בישראל: ההווה והעתיד*. קהיר.
7. ישראלי, ר. (2002). *הערבים בישראל: הלנו או לצרינו?*. ירושלים: מרכז אריאל.
8. לורוביץ, ת. (1982). זהות והסביבה החינוכית-מחקר משווה בין תלמידים יהודים וערבים. *בשער: במה לבעיות חברה ותרבות* 154, 67-71.
9. מיעארי, מ. (1992). *הזהות של הערבים בישראל: פלסטינית או ישראלית?*. מחקרים פלסטינים 10, 40-60 (ערבית).
10. סלימאן, ר. (1999). *על זהותם הקולקטיבית של הפלסטינים בישראל. עיונים בחינוך* 21, 34-56.
11. סמוחה, ס. (1998). *"הישראלוציה של הזהות הקיבוצית והאוריינטציה הפוליטית של הפלסטינים אזרחי ישראל-בחינה מחדש"*. בתוך: א. רכס, *הערבים בפוליטיקה הישראלית: דילמה של זהות*. ת"א-אוניברסיטת תל-אביב: מרכז משה דיין.
12. פרס, י. ויובל-דיווס, נ. (1968). *על זהותו הלאומית של הערבי הישראלי. המזרח החדש* 18, 106-111.
13. רבינוביץ, ד. (1993). *"נוסטלגיה מזרחית: איך הפכו הפלסטינים ל"ערביי ישראל"*. *תיאוריה וביקורת*, 4, 67-86.
14. רכס, א. (1993). *המיעוט הערבי בישראל בין קומוניזם ללאומיות ערבית*. ת"א: אוניברסיטת ת"א-מרכז משה דיין.
15. רכס, א. (1998). *הערבים בפוליטיקה הישראלית: דילמות של זהות*. ת"א: אוניברסיטת ת"א-מרכז משה דיין.
16. רכאז ואל-ג'ליל, (2005). *הפלסטינים בישראל – סקר חברתי כלכלי*. שפרעם: עמותת אלגיליל.

17. שנהב, י. (2001). זהות בחברה פוסט-לאומית. תיאוריה וביקורת, 19, 5-16.
18. שנתון סטטיסטי לישראל, למ"ס-לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, 2009.

רשימת מקורות באנגלית

1. Breakwell, G. (1996). *Changing European Identities*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
2. Brewer, M., Norman, M. (1996). *Intergroup Relations*. Buckingham: Open University Press.
3. Brewer, M., Roccas, S. (2002). "Social Identity Complexity". *Personality and Social Psychology Review*, 6, 88-106.
4. Crocker, J., Luhatnen, R. (1992). Collective Self-esteem and Intergroup Bios. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 60-67.
5. David, O. & Bar-Tal, D. (2009). A Sociopsychological Conception of Collective Identity: The Case of National Identity as an Example. *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 13, No. 4, 354-379.
6. Hujierat, M. (2008). *Collective Identity of the Arab Minority in Israel: Complex Identify and Self-Esteem*. Kfar-Qara-Alhuda
7. Hogg, M. (2006). "Social identity theory". In P. J. Burke (Ed.), *Contemporary social psychological theories* (pp. 111-136). Palo Alto, CA: Stanford University Press.
8. Hofman, J. (1972). Readiness for social relations between Arabs and Jews in Israel. *Journal of conflict resolutions*, 16, 241-252.
9. Hofman, J. (1982). "Social Identity and the Readiness for Social Relations Between Jews and Arabs in Israel". *Human Relations*. 35, 727-741.
10. Hogg, M, & Vaughan, G. (2002). *Social psychology*. London: prentice Hall.
11. Peres, Y., Yuval-Davis, N. (1969). Some observations on the National Identity of the Israeli Arab. *Human Relations*, 22, 219-233.

12. Rouhana N., (1998). Israel and its Arab citizens: predicaments in the relationship between ethnic states and ethno national minorities. *Third World Quarterly*, 19, 277-296.
13. ----- (1993). Accentuated identities in protracted conflicts: The collective identity of the Palestinian citizens in Israel. *Asian and African Studies*, 27, 97-127.
14. Robinson, P. (1998). *Social Groups and Identities*. Cornwall: Hartnolls Limited, Bodmin.
15. Sa'di, A. (1992). "Between State Ideology and Minority National Identity: Palestinians in Israel and in Israeli Social Science Research", *Review of Middle East Studies*, 5, 110-130.
16. Smith, E., Mackie, M. (1995). *Social Psychology*. New York: Worth Publishers.
17. Tajfel , H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Tajfel , H. (1982). *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Xenia, C. (1996). "How Group Membership is Formed: Self Categorization or Group Beliefs? The Construction of a European Identity in France and Greece". In: G. Breakwell. *Changing European Identities*. London: Methuen.
20. Yiftachel, O. (1999). Between nation and state: "Fractured" regionalism among Palestinian- Arabs in Israel. *Political Geography*, 18, 285-307.
21. Zak, I. (1976). "The structure of the ethnic identity of Arab-Israeli students". *Psychological Reports*, 38, 232-246.

العلاقة بين هوية الشباب أبناء الأقلية العربية في دولة إسرائيل وبين تقديرهم الذاتي الجماعي

تلخيص

هذه الدراسة هي واحدة من الدراسات التي تُجرى من حين إلى آخر لدراسة الأقلية العربية في دولة إسرائيل. وتهدف لبحث هوية الشباب أبناء الأقلية العربية، ودرجة أهميتها ومدى ملاءمتها لهم، كما تبحث تحديد الهويات الشائعة وذات مغزى بالنسبة لهم، وكذلك دراسة إمكانية وجود صلة بينها وبين التقدير الذاتي للمشاركين.

مجتمع البحث هم طلاب المدارس الثانوية العربية في دولة إسرائيل، أما العينة فشملت 1470 طالبا تتراوح أعمارهم بين 14-17 عاما.

أما فرضية البحث فكانت أنّ أبناء الأقلية الشباب سوف يختارون هويات مختلفة تكون ذات مغزى كبير بالنسبة لهم، ويؤكدون أهميتها ومدى ملاءمتها لهم. وترتبط هذه الهويات مع تقديرهم الذاتي. لقد كانت أداة البحث عبارة عن استمارة أصلية لفحص هويات المشاركين ودرجة أهميتها وملاءمتها لهم. حضرت الاستمارة خصيصا للدراسة، وقد تم توزيعها لعينة صغيرة في بحث استطلاعي، فبلغت درجة مصداقيتها 0.74. بالإضافة لاستمارة أخرى لفحص التقدير الذاتي لكروكير ولوهتانين. حيث ترجمت من الإنجليزية إلى العربية ومن العربية إلى الإنجليزية من قبل مترجمين مستقلين. وتراوحت درجة مصداقيتها بين 0.7-0.8.

لقد أكدت نتائج البحث فرضياته بأنّ الهويات ذات المغزى بالنسبة للمشاركين مرتبطة بتقديرهم الذاتي. ولكن في بعض الأحيان ينتهي الفرد إلى جماعة معينة ولكن تقديره الذاتي ينتج من انتمائهم لجماعة أخرى. أي أنّ الرابط بين المتغيرين موجود ولكن يتأثر كذلك بعوامل أخرى. أظهرت نتيجة أخرى للبحث أنّه لا يوجد تناقض بين الهوية الإسرائيلية والفلسطينية في تقدير الذات. وهكذا يمكن الاستنتاج أنّ الهوية الذاتية ليست مجرد تعريف، إنّما هي تعريف هام ومرتبطة بالتقدير الذاتي وأنّ موضوع الهوية هو موضوع حسّاس، دينامي، متطور ومتغير.

The relationship between self-identity of teenagers from the Arab minority in Israel and their collective self-esteem

Hujierat Mussa

The main objective of this study is to examine the question of self-identity of the Arab minority youth, the extent of its importance and suitability for them, identify the frequent and significant definitions for them and examine the possible existence relationship between these definitions participants' self-esteem.

High school students of the Arab minority in Israel were the study population, and the sample included 1470 students whose age ranges between 14 to 17 years.

The study hypothesis was that the Arab youth will choose different definitions that are significant for them and emphasize the extent of their importance and suitability, and a relationship between these definitions and self-esteem will be found.

The study tool was an original questionnaire that examined self-identities of the subjects and the extent of their importance and suitability to them. The questionnaire was composed especially for the study, and distributed as small sample in a pioneering study. The reliability was 0.74.

Another tool was the collective self-esteem questionnaire of Crocker and Luhatnen. The questionnaire was translated from English into Arabic and from Arabic into English by two independent researchers. Its reliability ranged from 0.7 to 0.8.

The findings verified its hypothesis that the participants' self-identities are related to their self-esteem. However, in some cases respondents showed that their self-esteem comes from other identification or self-determination groups.

Identity, therefore, is not just a constant self-determination, but in fact a significant one and related to the self-esteem, and that the issue of identity issue is a sensitive and dynamic one.